

Turkiet – mitt i spänningsfältet

Eftermiddagsseminarium i ABF-huset 31 januari 2011 i regi av Osse-nätverket och Palmecentret med Olof Kleberg, Jens Orback, Hanna Ojanen, Elisabeth Özdalga, Yavuz Baydar, Ahmet Önal, Esref Okumus och Rolf Ekéus.

Olof Kleberg, vice ordförande i Osse-nätverket, som är en europeisk samordningsorganisation för 56 stater från Vancouver till Vladivostock med säkerhet, miljö och mänskliga rättigheter på programmet, hälsade välkommen och sa att Turkiet spelar en nyckelroll i Europa, Mellanöstern och Centralasien genom sin dynamiska ekonomi, sina 80 miljoner invånare och sitt strategiska läge. Frågor på dagordningen var militärens minskande makt, religionens roll under AKP som religiöst grundat parti i en sekulariserad stat m m.

Jens Orback, chefför Palmecentret ställde frågan ”vart går Turkiet?” och berättade att Palmecentret är engagerat i att bygga starka rörelser underifrån i landet – precis som man gör här hemma.

Hanna Ojanen från Utrikespolitiska institutet tog sedan upp landets utrikespolitiska roll som hon menade var nära knuten till dess inrikespolitik och framför allt till dess identitet och självbild. Här har skett en stor förändring som innebär att Turkiet positionerar sig på ett nytt sätt på kartan, detta mycket tack vare landets ekonomiskt starka tillväxt och utrikesministern Ahmet Davutogens aktiva roll. Från att ha setts som, och betraktat sig själv som, ett land i Europas periferi ser man nu på sig själv som en mittpunkt i en region som är vital både för väst och öst. Bakom det nya självförtroendet ligger även en ny elitbildning i landet, vilket påverkar både säkerhets- och utrikespolitiken.

Utrikesministern Davutogen bygger utvecklingen på soft power och positiva relationer med omvärlden för vilka han fastslagit tre principer: 1) o konflikter med grannländerna, 2) en egen röst i politiken och 3) att man ser sig själv som centrum. Turkiet är nu knutet till FN:s säkerhetsråd, något som fick stöd av 150 medlemsländer. Diplomatin är intensiv. 80 länder besöks per år och lika många utländska representanter tas emot i Turkiet. Nya avtal har slutits med Grekland, och med Ryssland i samband med energi- och kärnkraftsutveckling. Medlingsuppdrag har gällt Ryssland/Georgien, Iran/Irak och fram till Gazakrisen förra året hade Turkiet även ett viktigt samspel med Israel. Kontakterna med Kina och olika afrikanska stater håller på att utvecklas, allt i en anda där Turkiet vänt sig från en introvert och inåtblickande inställning till en extrovert och utåtriktad hållning, sade Hanna Ojanen.

Samtidigt har intresset för Europa och medlemskap i EU svalnat. Numera är endast 30 procent positiva till EU-medlemskap jämfört med 70 procent när Turkiet blev kandidatland i början av 2000-talet. Men sedan dess har man endast klarat av ett kapitel i ansökningsproceduren, 13 återstår och 18 är blockerade och inte ens aktuella för förhandling, detta att jämföra med de stora framgångar som gäller både Islands och Kroatiens medlemsansökningar. Turkarna har tröttnat – också beroende på ökad främlingsfientlighet och ovilja att erkänna de 5 miljoner turkar som bor i Europa som likvärdiga medborgare, vilket framkom senare i debatten. Att Turkiet är med i Nato men inte i EU är emellertid problematiskt; en del anser att det är EU:s fel att Turkiet nu vänder sig österut, andra är rädda för att Turkiet skulle bli en stormakt i EU. Men Turkiets ändrade hållning till ett EU-medlemskap avspeglar också Europas – och USA:s – gradvis minskande betydelse i världsekonomin.

Också Olof Kleberg betonade Turkiets roll som mittpunkt mellan Kaukasus, Mellanöstern, Iran/Irak osv där handel, kulturellt utbyte, språklig gemenskap etc ständigt ökar. Vad EU skulle behöva i dagens läge är ju någon som entusiastiskt vill bli medlem, påpekade någon, och Björn Beckman i publiken sade att Turkiet var klivet i sitt förhållande till Israel; någon annan undrade hur det gick med Cypernfrågan, som lagts på is ni när frågan om EU-medlemskap svalnat och någon annan påpekade att så länge Frankrike och Tyskland säger nej blir det ingenting eftersom vetorätt gäller för nya medlemsländer, alltså total enighet bland alla medlemsstater.

Elisabeth Özdalga, föreståndare för Svenska forskningsinstitutet i Istanbul och professor i sociologi i Ankara gjorde en genomgång av de olika reformperioderna i Turkiets historia från självständigheten 1923 och framåt, då Atatürks sekulära men samtidigt auktoritära styre gradvis demokratiseras, en process som dock avbrutits av den ena militärkuppen efter den andra. Hon koncentrerade sin framställning på det Nationella säkerhetsrådet som tillsammans med Konstitutionsdomstolen utgjort det mäktiga centrum för den "djupa staten", dvs samarbetet mellan domstolsväsende och militär, som förhindrat Turkiets demokratisering. Efter det senaste sk postmoderna kuppöversöket från militärens sida 1997 hade emellertid höga militärer ställts inför rätta och för första gången har militära representanter uteslutits ur Nationella säkerhetsrådet, ur universitetsstyrelserna och ur radio- och tv-styrelsen. I en folkomröstning häromåret gav turkiska folket denna utveckling sitt stöd och den militära dominansen är därmed bruten.

År 2006 överskred för första gången utbildningskostnaderna med sina 10 procent försvarskostnadernas 7,5 procent av statsbudgeten. 3,2 miljarder skolbyggnader har byggts eller förbättrats och 1 miljard skolböcker har distribuerats. En skolpeng, visserligen högre för flickor än för pojkar, har börjat delas ut. Också bostäder, sjukvård och arbete har kommit fler till del även om gigantiska problem kvarstår och ojämlikheten växer, något som andra talare också återkom till. Elisabeth Özdalga menade det största demokratiska problemet i Turkiet nu är att det saknas ett politiskt alternativ till det allt mäktigare AKP-partiet. Oppositionen är svag och splittrad och risken finns att man övergår från militärdiktatur till en enpartistat, som Olof Kleberg formulerade det.

Ordet gick därpå till Yavuz Baydar, under 80-talet flykting i Sverige och verksam vid Sveriges television, numera kolumnist i den turkiska tidningen Today's Zaman och läsarombudsman. Också han talade om det oöverbärliga AKP och den svaga oppositionen samt den folkliga uppslutningen bakom fortsatta reformer. Många frågor återstår som t ex frågan om religiösa symboler, slöjfrågan, rättsväsendet, frågan om obligatoriska religionsklasser i skolan, frågan om ett statligt ämbete för religiösa frågor liksom förstås de etniska frågorna där kurderna och deras rätt till sitt modersmål spelar en särskild roll, något som den kurdiske journalisten och författaren Esref Okumus från Expressen kraftfullt återkom till sitt anförande. Baydar tog också upp folks djupa mistro mot rättsväsendet och hur viktigt det var att etablera "rule of law" i Turkiet och han diskuterade behovet av en ny författning eventuellt med en president efter fransk modell. Det är som Pandoras ask, sade han, när väl alla tidigare tabun brutits igenom är det ingen ände på allt som behöver diskuteras och ventileras i Turkiet och panelen var enades om att Turkiet var motsägelseernas land, där varje uppfattning genast födde sin motsats.

Som framgångar de senaste åren nämnde han utrikespolitiken, tillväxten av medelklassen och minskad fattigdom, minskat gatuvåld, PKK:s eld upphör och den starka ekonomin. Just nu sitter fyra kurdiska journalister fängslade i – många fler väntar på rättegång men inte pga av vad de skrivit, sade han, och 5000 undersökningar av journalistisk verksamhet pågår, liksom diskussioner om att lagstifta om begränsningar av internet. Värst av allt var ändå eftersläpningen inom rättsväsendet vilket innebär att 40 procent av landets fångar sitter häktade i två år eller mer i väntan på rättegång och dom.

Baydar menade dock att arbetet för mänskliga rättigheter går framåt i Turkiet och att förbud mot att bedriva politik på kurdiska var resultatet av en gammeldags tolkning av lagstiftningen som han trodde var på väg ut. Han underströk att AKP är en lös koalition av olika krafter men sade samtidigt att oppositionen är ett tomt fält, och han berättade att representanter för regeringen numera regelbundet besöker den fängslade PKK-ledaren på fängelseön utanför Turkiets kust för överläggningar om den kurdiska frågan. AKP:s dominans betyder att samhället blivit mer konservativt, då partiet domineras av center-högerkrafter och närmast kan jämföras med kristdemokraterna i Europa; vad som behövs är alltså ett alternativ till vänster, men, underströk han, den demokratiska utvecklingen fortsätter.

Därpå talade ordföranden i Svensk-turkiska riksförbundet, Ahmet Önal och berättade att det finns 5 miljarder turkar i Europa. De driver 1,5 miljarder företag och har 150 000 anställda, många av företagen är direkt inställda på handel med Turkiet och står för fortsatt starka förbindelser med det gamla hemlandet som man en gång lämnade för att få ett bättre liv. Om det blivit bättre i det främlingsfientliga Europa var en fråga som återkom under kvällen, men Önal menade att de flesta turkar, inte minst i Sverige, ändå var välintegrerade i sitt nya hemland och att många

också numera hade valt den akademiska vägen – en ökning från 1 procent till över 12 procent på bara några år, som han välkomnade. Önal sade också att trots utvecklingen i Turkiet hade många det svårt där, det märkte man när man åkte hem på besök. Många lever ett mycket tufft liv ute i byarna, det är inte så mycket bättre än förr, sade han. Turkarna i Europa har kommit för att stanna. Vad jag hoppas är att Europa skapar en vision, att det finns en europeisk dröm där alla är välkomna, sade han.

Esref Okumus, bl a verksam på Expressen kultursida, koncentrerade sig på den kurdiska frågan och framhöll att först och främst måste man få slut på dödandet. Sedan Turkiet grundades har det varit 29 kurdiska uppror, 50 000 människor har dödats och detta veritabla inbördeskrig har kostat 5000 miljarder kronor, motsvarande den svenska statsbudgeten i 5-6 år. Han pläderade starkt för att kurder måste få använda sitt eget språk i domstolar och berättade att ett otal rättegångar skjutits upp därför att så fort den åtalade svarar på sitt språk stänger domaren av högtalaren. Samtidigt underlåter man att undersöka vad som hände med 17 000 intellektuella och andra som helt enkelt försvann på 90-talet – det är ett trauma som måste redas ut, de anhöriga måste få veta vilka de skyldiga är – troligen medlemmarna i en hemlig politisk organisation – sade han, de måste gripas och dömas.

Han tog också upp det faktum att premiärminister Erdogan först velat tillåta ett kurdiskt parti i parlamentet men genast backat när det kom kritik varefter partiet förbjöds. 14 kurdiska borgmästare har också suttit häktade i 18 månader i väntan på rättegång. En kurdisk chefredaktör har dömts till 166 års fängelse.

Så vad tänker Erdogan på, vad rör sig i hans huvud? Frågan fångades upp av Jens Orback, varför vågar inte premiärministern fortsätta på den demokratiska vägen när det gäller kurderna? Svaret som gavs av Esref och andra var att Erdogan är rädd för nationalistisk opposition, han syftar genom sitt manövrerande att få med sig nationalisterna för att därefter kunna genomdriva reformer. Vad man fruktar i Turkiet är att kurdena ska bryta sig ur och bilda en egen stat, men försäkrade Esref, flera undersökningar visar att någon sådan önskan inte finns bland dagens kurder. Ahmet Önal sade att visst pratar folk kurdiska, så var det i hans hemby där 90 procent av befolkningen är kurder, och även om de inte kan göra det i alla offentliga sammanhang så finns idag kurdiska tv-kanaler, kurdisk musik är tillåten osv. Det tog Sverige 200 år att genomföra demokrati, Turkiet har alltså 100 år till på sig, sade han.

Slutligen talade Rolf Ekéus, ordförande i Osse, om hur förhållandet mellan Europa och Turkiet hade växlat en hel del genom åren, tidigare var Frankrike under Chirac positivt för vilje ha med Turkiets militära styrka i Europa, medan Sverige var negativt till ett turkiskt EU-medlemskap under Anna Lindh pga kurdfrågan. Nu var det precis tvärtom. Alltså ständiga motsägelser. Och han nämnde också att det mest utmärkande för Europa, enligt deltagarna i en konferens där han nyligen deltagit, var skiljandet mellan kyrka och stat – att nu Turkiet styrs av ett islamiskt parti – samtidigt som det fortsätter att vara en sekulär stat - kan därför vara en komplikation. Han talade vidare om Turkiets utveckling av sina förbindelser med bl a Centralasien och Kaukasus, något som kan bli betydelsefullt då det gäller att göra sig oberoende av Ryssland i energifrågan, och Turkiets närmande till Iran/Irak/Syrien; brottet i relationerna med Israel trodde han skulle komma att snyggas till efter ett tag, relationen var för viktig för bägge parter för att kunna slarvas bort. Han talade också om Turkiets utökade relationer med Brasilien och hur man kunde identifiera sig med ett land så långt borta, liksom med Indonesien – en följd av den ekonomiska utvecklingen i de sk Brickländerna.

Inrikespolitiskt talade Ekéus om den kurdiska tragedin och om att kurdernas allvarliga situation ändå nu var mera hoppfull i och med att militärens makt var i avtagande. Här bedrev av allt att döma Erdogan ett taktiskt spel för att få med sig nationalistpartiet på en författningsändring.

Han avslutade med att tacka för en diskussion på mycket hög saklig nivå som vi kunde vara stolta över här i Stockholm. Så var också Sändersalen full och överfull denna dag och många fick inte ens plats och kunde delta. Det hela spelades dock in för Kunskapskanalen och kommer att sändas i tv på torsdag kl 9.30.

Kerstin Vinterhed